

BETWEEN MARX AND COCA-COLA. YOUTH CULTURES IN CHANGING EUROPEAN SOCIETIES, 1960–1980

ED.: AXEL SCHILDT – DETLEF SIEGFRIED

(Marx és a Coca-Cola között. Ifjúsági kultúrák a változó európai társadalmakban, 1960–1980)

New York – Oxford, Berghahn Books, 2006. 424 p.

„1968” egyre nagyobb piacot meghódító fogyasztási cikk. Ennek oka nem csupán a '68-asként emlegetett generáció kifejezetten lassú öregedése, ezáltal egyre fajsúlyosabb fogyasztói csoporttá előrelépése, hanem az is, hogy az „1968”-hoz kapcsolódó jelenségekről születő munkák egyre nagyobb számban látnak napvilágot. A téma historizálása évtizedek óta zajlik, de az 1968-as generáció egyetemi katedrára kerülése adta meg az igazi lehetőséget ahhoz, hogy a jelenkortörténet és kultúrakutatáson alapuló társadalomtörténet 1968-cal intézményi keretek között foglalkozhasson. Ennek a folyamatnak az egyik eredménye az Axel Schildt és Detlef Siegfried szerkesztette tanulmánykötet, amely többségében egy 2002-es koppenhágai konferencia előadásaira épülő tanulmányokat tartalmaz. A konferencia egyik célkitűzése az volt, hogy az 1960 és 1980 közötti társadalmi átalakulások egyik központi vizsgálati kérdésévé tegye a fiatalkori kultúrák kutatását.

A hatvanas évek ifjúsági kultúráit a korabeli hivatalos diskurzus – keleten és nyugaton egyaránt – előszeretettel ábrázolta úgy, mint a generációk közötti konfliktusok megjelenési formáit. A szociológia, a kultúratörténet (cultural history) és a társadalomtörténet – átvéve ezt a beszédmódot – elfogadta, hogy a gyermekek fellázadtak apjuk társadalma ellen. A hatvanas évek közepétől elszaporodó ifjúsági kutatások evidenciaként kezelték, hogy a fiatalok szubkultúrái valami ellen irányulnak, vagyis ellenkultúrák. Az ellenkultúra-diskurzus megeremtetten a maga intézményeit és a fiatalokról szóló közbeszédet, hovatovább természetessé vált, hogy bármiféle megnyilvánulást (a hosszú hajtól a rockzenéig) a szülők elleni lázadás-ként értelmezték. Azonban egyetlen empirikus alapokon nyugvó kutatás sem tudta ez idáig igazolni, hogy a diskurzus által teremtett valóságészlelés, a „hatvanas évek lázadása” családon belüli vagy generációk közötti konfliktusokra épülne. Nem sok bizonyíték van arra, hogy a fiúk apáik elleni lázadásaként növesztettek hosszú haját, nem pedig kortársaik vagy a rendőrök miatt. Ezek alapján kérdésesnek tűnik, vajon volt-e egyáltalán a megszokottnál nagyobb generációs konfliktus a hatvanas években, vagy pusztán a hatalom által teremtett diskurzus hintette el azt a köztudatban, hogy a minden évtizedre jellemző generációs különbségeket apák és fiúk szembenállásaként ábrázolják? Vajon nem a hatalom terenumainak megsértése jelent meg úgy a diskurzusban, majd a valóság észlelésében, mintha az pusztán családon belüli, generációs konfliktus lenne? Volt-e egyáltalán a szokásosnál nagyobb ifjúsági lázadás a hatvanas években, vagy az ebben való hit pusztán a lázadásról szóló széles körű diskurzus eredménye?

A pszichoanalitikus szemléletmód előfeltevései, az ún. szimbolikus interakcionizmus, a szociális tanuláselméletek és még Makarenko is alaptézisként kezelték, hogy a társadalmi szocializációt meghatározó tényezők az első életevekben, vagyis a kisgyermekkorban alakulnak ki. Ennek hatása nemcsak a pszichológia és pszichiátria intézményesülésében, hanem a pszichológizáló történetírás híres emberekre és gyermekkorra irányuló lankadatlan érdeklődésében is tetten érhető. A kisgyermekkor meghatározó voltát nem tagadó, ámde az identitást és annak személyes megkonstruálását sokkal szélesebb keretek közé helyező irányzatok számára a történeti források igen ritkán válnak láthatóvá. Ennek elsődleges oka, hogy a szociológia és az antropológia az utóbbi évtizedekben a történettudománynál jóval nagyobb érdeklődéssel fordult az ifjúkor felé. Azonban az ifjúkor kutatásának intézményesülése sokkal jobban kedvezett a strukturalista megközelítéseknek és rétegződésvizsgálatoknak, mint a társadalmi csoportképződést a diszkurzív jelenségek körébe soroló, egyúttal az egyén választási lehetőségeit fókuszba helyező mikrovizsgálatoknak. Ennek a megközelítésmódnak köszönhető, hogy szubkultúrák márpedig léteztek és léteznek, még akkor is, ha koherens meghatározása nincs a szubkultúra fogalmának. A kötet tanulmányainak egy része éppen ezen új nézőpontokból, a fiatalok szubkultúráinak ábrázolásán keresztül igyekszik érthetőbbé tenni, miként változott az európai társadalom 1960 és 1980 között.

A szubkultúra fogalmát széles körben elterjesztő és ifjúsághoz kapcsoló, 1964-ben alapított birminghami Centre for Contemporary Cultural Studies (Jelenkori Kultúrakutatások Központja) kutatói számára a hatvanas években domináns társadalomképek megfelelően természetesen volt, hogy a fiatalok bizonyos magatartásmintákat „osztályuknak” megfelelően örökölnek, vagy éppen gyermekkorukban sajátítanak el. A munkásfiatalok szubkultúrákba sorolása ebben a kontextusban úgy jelent meg, mint amely nem az egyéni választások, hanem a törvényszerű társadalmi folyamatok eredménye. Az angliai szubkultúra-kutatók az ifjúsági szubkultúrák születését szinte konszenzusszerűen magyarázták a társadalmi gyökerekkel és az egységesnek tartott „munkásosztály” felbomlásával. De vajon az egyes szubkultúrákba sorolt fiatalok szükségszerűen válnak-e egy szubkultúra tagjaivá? A kérdés úgy is feltehető: mennyiben az egyén döntéseinek függvénye, hogy a hatalom által generált diskurzusok miatt a társadalom egyik tagját egy adott társadalmi csoporthoz, esetünkben egy ifjúsági szubkultúrához sorolják?

A tanulmánykötet szerzői többféle manapság divatos nézőpontból ábrázolják az angol, dán, olasz, holland, amerikai és német ifjúsági kultúrák trendjeit az 1960-as, 1970-es években. A szerkesztők kiindulópontja az, hogy a fiatalok számára az ideológia (Marx) és a fogyasztás (Coca-Cola) ebben az időszakban egyre erőteljesebb identitásformáló tényezővé lépett elő, erősebbé, mint korábban. Ennek okait és hatását elsősorban kultúratörténeti (cultural history) módszerekkel vizsgálják a tanulmányok.

A politika és a kultúra identitásformáló hatását vizsgáló tanulmányok adják a kötet első tematikus blokkját. Ezen belül a kötet első tanulmánya egy olyan tanulmány, amely nem kifejezetten új módszereket használ. *Arthur Marwick* a „kulturális forradalom” (cultural revolution) felettébb elcsépeltnek tűnő modelljén keresztül többek közt a nemzeti karakter ifjúsági kultúrákban történő megjelenését vizsgálja tanulmányában. A modell használatának oka valószínűleg az, hogy az 1998-ban megjelent könyvére (*Arthur Marwick: The Sixties. Cultural Revolution in Britain, France, Italy and the United States c. 1958–c. 1974. Oxford–New York, Oxford University Press, 1998*) épülő tanulmányához nem folytatott újabb ifjúsági kutatásokat. Mind a könyvről, mind az arra épülő, kötetben szereplő tanulmányról elmondható, hogy Marwick megközelítése az 1960-as évek kulturális forradalmát nemzetállami-politikai keretek között tárgyalja. Mint azt a kötet szerkesztői is megjegyzik a bevezetőben: a speciális társadalmi és nemzeti adottságok lenyomatáknént is értelmezhetőek az ifjúsági kultúrák, azonban kérdéses, hogy ennek vizsgálatát nemzetállami keretek között érdemes-e megtenni. A kulturális forradalom kultúrakutatásokat megelőző modellje szerint a „hosszú hatvanas években” (1958–1974) az életmódban bekövetkező változások és az életszínvonal-emelkedés következtében egy „univerzális fiatalkori” kultúra alakult ki. Marwick is főként „univerzális” kijelentéseket tesz a négy ország ifjúsági kultúráiban egy évtized alatt történt változások ábrázolására. Forrásai többnyire másodlagos irodalom, napilapidézetek, és a lábjegyzetek közel negyede hivatkozás saját munkájára. Marwick történetírásról vallott nézetei csak burkoltan derülnek ki a tanulmányból, azonban meglepő, hogy a friss hangú, újszerű megközelítéseket használó kötetet ezzel a tanulmánnyal kezdték a szerkesztők. Elemzése az azt követő tanulmányokhoz képest inkább a régebbi idők módszereit idézi, forrásai pedig egy 1968-as generációhoz tartozó történész repertoárjához tartoznak. A gyakori normatív kijelentések a szerző 68-as generációhoz élményalapú tartozását is megjelenítik. Példának okáért egyik kiindulópontja, hogy a nyugat-európai társadalmak saját problémáikkal foglalkoztak a háború után, szemben az amerikai fogyasztói optimizmussal. A tanulmány narratívája szerint ebből következik, hogy a „kulturális forradalom” ennek a frusztrációnak a megterésére is irányult.

Ami Marwicknál történeti forrás, az *Detlef Siegfriednél* az élményalapú generáció (Karl Mannheim) identitásának és az erről folytatott diskurzusnak az eredménye. A kötet egyik szerkesztője a kötet egyik legmondolatbresztőbb tanulmányában a 68-as fiatalkori lázadásról és a generációs váltásról szóló mítosz születését elemzi. Szövegében használhatónak tartja, mégis egyből újraértelmezi a „kulturális forradalom” kifejezését: szerinte az nem egy hirtelen előidézett robbanás (mint a forradalom vagy lázadás), hanem lassú, más társadalmi folyamatokat felgyorsító jelenség. Kérdéses azonban, vajon érdemes-e interpretatív keretben használni egy olyan fogalmat, amely tudományos és köznapri értelemben mást jelent, mint ahogy azt a szerző definiálja. A tanulmány egyik meghatározó gondolata, hogy a kisebb léptéket használó kutatásokból kiderül, az ifjúsági kultúrák jóval hagyománykövetőbbek voltak, mint az a nyilvános viták (így az azokra épülő irodalom) alapján tűnik. A szerző tanulmánya végén maga is elveti azt, hogy a „fiatalok lázadása” (youth rebellion) fogalom a megértéshez közelebb vivő tudományos kategória lehet a korszak és a téma vizsgálatánál.

Amennyiben Siegfried a további értelmezéshez a közeli csoportvizsgálatokra hívja fel a figyelmet, úgy *Rob Kroes* esszéje ennek teljesen ellentmond. A szerző az amerikai tömegkultúrának az európai ifjúságra tett hatását vizsgálja néhány film, fénykép, videoklipp és újságcikk segítségével. A hatalmas téma forrásbázisa felettébb csekélynek és esetlegesnek tűnik, és számomra mindvégig rejtélyes marad, hogy a szerző milyen időkereket között használja oly gyakran a meg nem magyarázott „kulturális imperializmus” (cultural imperialism) kifejezést mint analitikus fogalmat. Az amerikanizáció és globalizáció kutatója nem vesz részt az eddig felvetett témák historizálásának folyamatában, mivel szövege műfaját és forrásait tekintve közelebb van egy kultúratudományi ihletettségu esszéhez, mint történeti tanulmányhoz. A szerző kinyilatkoztatásai olyan széles területeket fognak át a divatos kulcsszavak (collective memory, lieux de mémoire, agency) kíséretében, szinte minden hivatkozás nélkül, ami nehezen kontextualizálhatóvá teszi a szöveget. Ennek ellenére értékes darabja a kötetnek, mivel számos széles körben elterjedt klisé és közhelyet tartalmaz a globalizáció és amerikanizáció ifjúsági kultúrákat érintő hatásáról.

A következő tematikus blokk tanulmányai jóval közelebb kerülnek a forrásokhoz, amikor a szabadidő és az új fogyasztói kultúra kapcsolatát elemzik. *Peter Wicke* és *Konrad Dussel* tanulmányai a talán legfontosabb identitásképző szereppel bíró fogyasztási tárgy, a zene változását, illetve annak rádiós sugárzását elemzik. *Axel Schildt* a nyugatnémet fiatalok nyugati-európai utazásait helyezi fókuszba mint identitásképző tényezőt, ami értékes nemzetközi összehasonlításokra ad lehetőséget. A témában meghatározó fontosságú könyvet publikáló szerző *Uta G. Poiger* (Jazz, Rock, and Rebels: Cold War Politics and American Culture in a Divided Germany. Berkeley, University of California Press, 2000) két fogalmat dekonstruál

tanulmányában: az imperializmust és a fogyasztást. Ez egyúttal közvetett reflexióként is értelmezhető Rob Kroes tanulmányának fogalomkészletére.

A politikai tiltakozásokat elemző tanulmányok többsége – a szerzők nemzetisége miatt is – elsősorban a skandináv ifjúsági mozgalmakkal foglalkozik többféle nézőpontból. Kivétel *Wilfried Mausbach* tanulmánya, aki a vietnami háború elleni nyugatnémet tiltakozásokat a modernitásról szóló diskurzus kontextusában elemzi. Egyik fontos megállapítása, hogy az ennek nyomán keletkező ellenkultúrák nem utasították el a köznapri értelemben vett modernizációt, pusztán annak intézményrendszerét igyekeztek megváltoztatni.

Az egyik legizgalmasabb téma a társadalmi nem (gender) átalakulásának vizsgálata a hatvanas évek generációjánál. Talán ennek a tematikus blokknak a tanulmányai alkalmazzák legkövetkezetesebben a diskurzuselemzés módszereit: a tableta (pill) hatásától kezdve (*Dagmar Herzog*) a francia pedofiliáról szóló diskurzus 1970-es évekbeli megjelenésén keresztül (*Julian Bourg*) a férfiaság és munkásosztálybeli kultúra egymásra hatásáig (Barry Doyle). *Barry Doyle* tanulmánya elején éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy a kötet szerzőinek többsége a politikát helyezte vizsgálatának középpontjába, ezen keresztül a középosztálybeli fiatalok megnyilatkozásait elemezte. Ő ezzel szemben a tömegkultúra–munkáskultúra irányából igyekszik érthetőbbé tenni, hogy mit jelenthetett a hatvanas–hetvenes évek társadalmi átalakulása a fiatalok számára.

A tanulmánykötet elején felvetett új nézőpontok és forrásközei vizsgálatok talán az utolsó tematikus blokkban jelennek meg leginkább (Part V: Cultures, Countercultures, Subcultures). Az egyes szubkultúrákat vizsgáló szerzők, úgy tűnik, éppen a szerkesztők eredeti célkitűzéseit valósítják meg. A hab a tortán maga a torta. A legszélesebb forrásanyagot és kiterjedt szakirodalmat használó szerzők többnyire egy adott diskurzus társadalmi lenyomatát vizsgálják tanulmányaikban. *Thomas Ekman Jørgensen* a forradalmárok imázsának továbbélését és hatását vizsgálja a koppenhágai ellenkultúrákban, *Franz-Werner Kersting* az egyik ifjúsági lázadást meghatározó, pszichiátria-ellenes diskurzus és a baloldali radikalizmusok összefüggéseit elemzi, *Klaus Weinbauer* a nyugatnémet drogfogyasztást és az azzal kapcsolatos morális pánik kialakulását értelmezi.

Bár a 68-as generációt historizáló kutatások számos elemükben még kezdeti stádiumban járnak, a tanulmánykötet értékes kísérlet annak az érthetőbbé tételére, miként hatott az ideológia és a fogyasztás új nyugat-európai identitások kialakulására. Emellett olyan összehasonlító kutatásokra ösztönöz, amelyek nem csupán a korabeli nyilvános, hanem a fiatalkori kortárs csoportok tagjai között kialakult diskurzusok elemzését is célul tűzik ki.

Horváth Sándor